

DÜNYANIN EN ESKİ KANUNNAMESİ (Eski Şarkta Yeni Buluntular)

Yazan:

ERNST WEIDNER

Çeviren : **Hasan SEVİMCAN**

Milâttan önce 18. Yüzyılda yaşamış olan eski Babil Kralı Hammurabi'nin kanunnamesi, Susa Fransız hafriyatında keşfedileli, hemen hemen elli yıl oldu. İlim âlemi bu suretle eskilik ve şümül itibariyle eski doğuda eşi bulunmayan bir hukuk anıtını tanımış oluyordu. Kısaca, Kodeks Hammurabi adını taşıyan bu eser, pek eski devirlerden kalma kanunname olmak şerefini son keşiflerden ötürü kaybetmiştir.

Daha önceleri, Hammurabi'nin bütün hükümlerini ilk olarak yaratmış olmasının imkânsız olduğu ve Samilerden önce memlekette yaşamış, yazı ve kültür yaratmış olan Sumerler zamanına ait eski hukuktan faydalanmış olması lâzımgeldiği noktai nazarı müdafaa edilmişti (1). Bu tahmin bugün tamamen tahakkuk etmiştir. Genç Amerikan bilgini Francis R. Steele, Philadelphia Üniversitesi Müzesindeki kil tablet hazinesi arasında Sumer dilinde yazılmış bir kanunnamenin mühim kısımlarını keşfetmeğe muvaffak olmuştur. Bu kodeksi yazdıran hükümdarın adı da elde edilmiştir : Lipit - Ishtar. Bu hükümdar, Hammurabi'den aşağı yukarı 170 yıl önce, Babil ülkesinin bir kısmında hüküm sürmüştür.

Kıral Lipit-Ishtar, şimdiye kadar ilimce çok az tanınmıştı. Lipit-Ishtar'ın, Hammurabi, Musa, Likurgos, Solon yanında, eski çağın kanun koyucuları arasında sayılması gerektiğini, bundan evvel ancak bir iki yıl önce ölmüş olan değerli İsviçreli müsteşrik Alfred Boissier ince bir duygu ile sezmişti. Bugün aslı Cenevre'de Sanat ve Tarih Müzesi'nde (Musée d'Art et d'Histoire) hıfzedilen, hususî kolleksiyonundan bir çivi

(1) Karşılaştır : Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Königs von Babylon 1917. Bu neviden döküman olarak yalnız Sumerce dökümanlar değil, aynı zamanda da, Eşnunnalı Bilalamas'ın Akatça yazılmış kanunnamesinde görüldüğü gibi Sami dilde yazılmış kanunlar da mevzuubahistir. Bu eski kanun metinlerinin alınmasında, Hammurabi tabiidir ki, onların zamanının ihtiyaçlarına göre ayarlamak zorunda idi. Bundan dolayı ilâve yahut çıkarma suretinde olsun değışmeler hasıl olmuştur. (Çeviren)

yazısı talbeti üzerinde yazılı Hammurabi kanunnamesinin bir paragrafının, Lipit-Ishtar adıyla ilgili olduğunu buldu. Bundan Alfred Boissier, Hammurabi'nin bu paragrafı selefi Lipit-Ishtar'ın ona tekabül eden hükmüne göre yazdığı kanaatine vardı ve metni 1922'de şimdi tamamen doğru olduğu meydana çıkan "Kanun koyucu Lipit-Ishtar" başlıklı bir broşürde neşretti.

Yeni Lipit-Ishtar kodeksi bir ön söz, asıl kanunlar kısmı ve bir son sözden tereküp etmektedir. Ön sözde kıral, iyi hareketlerini tasvir ediyor ve ilâhların kendisini nizam ve intizam yaratmak ve memlekete bir kanun vermek için çağırdığını iddia ediyor. Son sözde, kanun hükümlerinde biraz değişiklik yapmak cür'etinde bulunacak olan gelecekteki hükümdarın üzerine Tanrıların gazabı çağrılmaktadır. Hammurabi kodeksi de tamamen aynı şekilde kurulmuş, hattâ ön ve son sözlerde daha eski kralın kitabesini hemen hemen aynı kelimelerle birkaç defa hatırlatan parçalar vardır. O halde, Hammurabi'nin hukuk bilginlerinin, Lipit-Ishtar kodesini esas olarak kullandıklarına ve esere başlayan, kendini methetmelerle eseri bitiren lânetleme formüllerini sadece Sumerceden Samî-Babil diline kelime kelime tercüme ettiklerine şüphe yoktur. Böyle bir usul, fikrî mülkiyet mefhumunu tanımayan eski doğuda âdetti (2).

Yeni bulunan kodeksin kanun kısmı, yukarıda işaret edildiği gibi, Hammurabi kodeksinin kanun kısmı ile şümül bakımından boy ölçüşemez. Hammurabi'de bu kısmın 270 paragrafı olduğu halde, Lipit-Ishtar'ınkinin paragraf sayısı yüzü bulmaz; bunların aşağı yukarı 1/3 ü bugün oldukça yakın bir şekilde tanınmaktadır. Bundan, Hammurabi kodeksini derleyen bilginlerin hukukî kısım için yalnız Lipit-Ishtar kodeksinden değil, fakat buna benzer başka bir takım eserlerden istifade etmiş olmaları gerektiği neticesi çıkar.

Lipit-Ishtar kodeksinin ele geçen paragrafları, gemi kirası, mülkiyet, köle hukuku, tımar görevleri, veraset hukuku, evlenme hukuku ve hayvan kiralama meselelerinden bahseder. Bir kaç kanun hükmü kelime kelime Hammurabi kanunnamesinde tekerrür ediyor ve onun eski hukukî eserlerle edebî, hukukî bağılılığını apaçık ispat ediyor. Orada olduğu gibi burada şöyle okuyoruz : Bir adam, diğer bir adamın bahçesinde bir ağacı keserse, ceza olarak yarım mine gümüş (250 gr. öder; altın sikke

(2) Bu doğru değildir. Kanunlarda bugün dahi fikrî mülkiyet yoktur. Bunlar onun için başka kanun koyucular tarafından değişikli veyahut değişiksiz olarak alınabilirler ve tarih bize gösteriyor ki, bu keyfiyet ta eski zamanlardanberi tekerrür etmiştir ve hiç bir defasında eski kanun koyucu buna karşı protesto etmemiştir. Bilâkis bunlara iyi nazarla bakmıştır, çünkü bu gibi istianeler onun kültürel ve siyasi nüfuzunun birer suretidir. (Çeviren)

o zaman hâlâ bilinmiyordu); yahut : "Bir kimse bir adamdan sığır kiraları ve gözünü kör ederse, satış fiyatının yarısını öder. Bilhassa önemli ve ilgi çekici olan, veraset ve evlenme hukukuna ait hükümlerdir. Köle olmıyan bir kimse, esas karısı varken bir de kuma alırsa, her iki kadının çocukları aynı şekilde babalarından kalan mirasa hak kazanırlar. Meşrû bir zevcenin çocuklarından maada cariyenin çocukları varsa o zaman iş değişir: Bu sonuncuların miras hakkı yoktur. Hattâ efendi ve baba, çocukları ve cariyeyi azat etse dahi yine yoktur. Bir karı koca çocuksuz, evlilik hali yaşar ve kodekste dendiği gibi, "sokak karısı" kocadan çocuk doğurursa, bunlar onun varisleri olurlar. Sokak karısına yiyecek, içecek, mukaddes yağ ve elbise verilir, fakat meşrû zevce yaşadığı müddetçe çocukların baba evine ayak basamaz. Muhtemelen "Sokak karısı" ifadesi modern görüşlere göre hükümlendirilmemeli. Eski doğuda ve umumiyetle eski çağda aşk ilâhesine tapma ve ona mensup olanların ahlâkî değerlendirilmesi hakkında kendine mahsus fikirlere sahipti. Evlenme hukuku hükümleri arasında hoş olan, kanun koyucunun dolandırılmış olan damadı ayrıca himayesi altına almasıdır. Bu damat müstakbel kayın pederin evine kabul edilmiş ve evleneceği kızın babasına başlık vermişse, kayın peder kolay kolay genç adamı kapı dışarı atıp kız başka bir talibe veremez. Reddedilen damat gene de dışarıya atılırsa, başlığı geri alır, fakat kız ceza olarak diğer bir taliple evlenemez.

Bütün bu kanun hükümleri benzer şekilde Hammurabi kodeksinde vardır. Yalnız orada bu kanun hükümleri çok defa genişletilmiş ve ceza tehditleri bazan şiddetlendirilmiştir. Böylece Hammurabi, dolandırmış damada başlığın iki mislini ödemesini sağlıyor. Herhalde Hammurabi hukukçularının, Lipit-Ishtar kodeksini, şüphesiz biricik esas olmamakla beraber, esaslarından biri olarak kullanmış oldukları buradan görülmektedir.

Eski doğuya ait yeni bulunan kanunname, en son zamanlarda Irak Müzesinin, Bağdat'ın yakınında ve güneyinde Tel Abu Harmal höyüğünde büyük başarı ile yaptırmakta olduğu hafriyat meydanına çıkmıştır. Orada İsadan önce ikinci bin yılın birinci çeyreğinde küçük bir kasaba vardı ki, bu kasaba vaktiyle Babilonya'ya değil, onun kuzey - doğu sınırında bulunan hürriyet seven Eschnunna devletine aitti. Bu şehre atfen Eschnunna kanunları adını alan kanunname iki kopya olarak kil tabletler üzerinde mevcuttur ve Alman—Ameriken alimi Albrecht Götze tarafından Bağdatta çıkan "Sumer" dergisinde neşronulmuştur. Bunun hatasız olarak tarihlenmesi imkânsızdır. Zira başta bir kiralın zikr edilip edilmediği meselesi etrafında şiddetle münakaşa edilmektedir. 61 inci paragraftan sonra metin birdenbire kesiliyor, yersizlikten ötürü metnin başka

bir tablet üzerine devam ettiği, yahut metnin bütününe bu tablette bir sonsöz ile sona erdiği noktası şüpheli kalmaktadır. Fakat bunun böyle olmadığı pe kalâ düşünülebilir; zira Eschnunna kanunları tam mânasıyla kanunname adını taşımağa lâyık değildirler. Bilâkis, bunlar daha ziyade, bir düzen sistemine dayanmayan bir takım hukukî hükümlerin iğreti olarak birbiri ardınca sıralanmasından ibarettir. Üstelik çok kere piyasa malları hakkında fiat talimatnameleriyle dolmuştur ki, esas itibariyle bunların bir kanunnameye yeri yoktur.

Asıl kanun hükümleri gemi seyrisefer hukukuna, iş mukavelelerine avlu ve sukûneti ihlâl ve evlenme hukukuna, haksız yere rehin alma, evlât edinme, zarar ziyan tazminatı, insan ve hayvanların yaptığı bedeni zararlar, alım satım hukukuna, köle hukukuna ve divar çöküntülerine taallük etmektedir. Metnin muhtelif yerlerine dağılmış olan bu kanun hükümlerinin mantıkî bir düzen taşıdığından bahsedilemeyeceği görülmektedir. Bunda Hammurabi kodeksinde paraleller sık sık mevcut olduğu gibi, ondan inhiraflar da aynı derecede mevcuttur. Hammurabi hukukçularının ara sıra iktibaslarda mı bulduklarını, yoksa her iki bilgin grubunun yalnız bunlara benzer daha eski kaynaklardan mı faydalandıklarını ancak dakik bir tahlil tespit edebilecektir.

Bilhassa evlenme hukukunda sık sık Hammurabi kanunnamesiyle mutabakat müşahede edilir. Meselâ : Her iki hukuk kitabında şöyle denilmektedir: Gelinin ana ve babasının rızası ve yazılı bir anlaşma akdi olmadan izdivaç olamaz. Bir kayın peder kızını bir başkasıyla evlendirmek için nişandan cayarsa, başlığı iki kat fazlasıyla ödemek mecburiyetinde kahr. Kocasını kendi sun'u taksiri olmaksızın yıllarca kaybolmuş bir kadın yeni bir izdivaç akdederse, ilk kocasını meydana çıkar çıkmaz ona dönmek mecburiyetindedir. Eski doğuda çok muhtelif şekilde ele alınan boşanma meselesine yeni hukuk kitabı yalnız bir kısa paragrafta temas ediyor. Bir adam, kendine çocuk doğuran karısını atar (tatlik eder) ve başkasını alırsa, evinden barkından kovulur. Böyle bir hükmü Hammurabi kodeksinde aramak beyhudedir.

Köle olmayan insanlar arasındaki yaralamaları cezalandıran paragraflarda son keşfedilen hukuk kitabının, daha yeni olan Hammurabi kanunnamesinden daha ileri olması çok dikkate şayandır. Hammurabi'de şu prensip tamamen carîdir : "Göz göze, diş diş"; Eschnunna'da mukabelebilmisil prensibine yer verilmemişti. Yaralamalar burada para cezasına çarptırılmaktadır. Bir kimse diğer bir kimsenin burnunu yahut gözünü yaralarsa bir mine gümüş (takriben 1/2 kgr.), bir parmak yaralayan 2/3 mine gümüş (335 gr.), diş, kulak, el yahut ayak yaralayan yarım

mine gümüş (250 gr.) öder. Hiddetine mağlûp olup tokat atan bir kimse, tokatı yiyenin hiddetini on sekel (takriben 85 gr.) gümüş ile teskin etmek mecburiyetindedir.

Hayvanların meydana getirdikleri yaralamalara ait burada mevzuu-bahis olan bir misalde, Eschnunna kanunnamesi kodeks Hammurabi'den daha serttir. Resmen kendisine tebliğ edildiği halde, süsmesiyle tanınmış öküzünün boynuzlarını zararsız bir hale sokmak için kesmeyen öküz sahibi, bu yüzden köle olmayan bir vatandaşın ölümüne sebep olursa 2/3 mine gümüş ödemek mecburiyetindedir. Hammurabi'de ceza 1/2 gümüşe indirilmiştir. Bunun yanında Eschnunna kanunlarında bir kuduz köpeğin bir insanı ısırması hali mütalâa edilmektedir. - Bu, eski zamanlarda kuduzun zikredilmesinin en eski tarihidir (Hammurabi'de kuduzdan bahis yoktur). Köle olmayan bir kimse köpeğin ısırmasından ölürse, köpek sahibi 2/3 mine gümüş öder, bir köle ölürse 15 sekel (125 gr.) gümüş öder.

Eschnunna kanunnamesi sonraları Hammurabi kodeksi gibi köle olmayan vatandaş ile köle yanında bir üçüncü sınıf olarak muschkênu'ları yani yarı köleleri yahut hizmetkârları tanır. Bu sınıf adı, dil tarihî bakımdan çok ilgi çekicidir, zira bu ad arapçanın tavassutiyle bugünkü modern dillere kadar gelmiştir. Fransızca mesquin, İtalyanca meschino "dilenecek kadar fakir", babilce mushkênu kelimesine dayanmaktadır. Köle olmayan bir kimse gibi, hattâ tahdit edilmiş ölçüde hizmetkâr ve köle dahi Eschnunna'da kanun himayesinden istifade ediyordu. Köle olmayan bir kimse ortalığın ıssız olduğu öğle sıcağında kanuna aykırı olarak davar sürüsüne yahut bir hizmetkârın evine zorla girerse, on sekel gümüş ödemek mecburiyetindedir; bu fiili geceleyin işlerse, ölümle cezalandırılır. Hususî mülkiyet hukuku bununla kesin olarak himaye edilmişti.

Eschnunna'da faiz nisbetlerine dair hükümler, malûmat verici mahiyettedir. Gümüş ödünç veren, yılda % 20, buğday ödünç veren, % 33 1/3 faiz istiyebilirdi. Aynı nispetler Hammurabi zamanında ve daha sonraki asırlarda Babilonya'da umumiyetle cari idi. Bu faiz nispetlerini modern faiz maddeleriyle mukayese eden, bunları son derece yüksek bulacak, fakat Küçük Asya'da m. ö. yaşayan Asur kolonilerinde % 40, 50, 60 hattâ 120, 130 luk faizlerin hiç bir fevkalâde ve gayrı kanunî sayılmadığını haber alırsa, bu hükmünü yumuşatacaktır.